CERCUL HERMENEUTIC: PREMISE METODOLOGICE

CZU: 801.73

Cristina URSU

Şcoala Doctorală Ştiinţe Umanistice,
Universitatea de Stat din Moldova

THE HERMENEUTIC CIRCLE: METHODOLOGICAL PREMISES

The process of reading and re-reading is sequential, temporal. We first understand the constituent parts whose context is mediated by expectations, designs, conjunctures that can be unconscious associations. In this article we wonder if before reading the whole text itself, students can exchange their own derrived texts in order to see the multitude and diversity of the whole starting from a single part/ sequence of the text. Could our own whole, consisting of a sequence of text, "absorb" our prejudices and open us to the thing itself, the text itself?

Keyword: *hermeneutic circle, conjunctures, close reading.*

O concepţie falsă care vizează metoda hermeneutică e că ne oferă instrumente de înţelegere a sensului sau că fără parcurgerea şi însuşirea metodei, cititorii nu pot înţelege şi cuprinde sensul. Textul se oferă ca un dat pentru o receptare metodică – un text care e deja receptat într-un proces premetodic al înţelegerii la o primă lectură. *Relectura*, la rândul ei, apare drept interpretarea metodică ca atare. Finalitatea hermeneuticii nu constă în explicarea felului cum un text e înţeles, ci mai degrabă critica metodică a înţelegerii premetodice a textelor. Prin urmare, relectura este o condiţie necesară a metodei hermeneutice, la care vom reveni mai târziu.

În acest proces intervine noţiunea de „cerc hermeneutic". Cercul hermeneutic este una dintre cele mai fundamentale şi controversate doctrine ale teoriei hermeneutice. În forma sa de bază în hermeneutica contemporană, este ideea pe care întotdeauna o înţelegem sau o interpretăm din unele presupoziţii/prejudecăţi ale noastre.

În retorica antică, cercul hermeneutic este cel al întregului şi al părţilor sale, în alte cuvinte, nu putem să înţelegem părţile unui text decât dintr-o idee generală a întregului său, totuşi nu putem obţine această înţelegere a întregului decât înţelegând părţile sale. Aşadar, rădăcinile noţiunii de „cerc hermenetic" se regăsesc în Antichitate şi-n retorica clasică. Acest lucru este valabil mai ales pentru „cerc" sau interacţiunea dintre întreg şi părţile sale, care a fost la început o cerinţă pentru compunerea şi scrierea textelor şi, mai târziu, a devenit o cerinţă pentru înţelegerea lor corectă. Platon afirmă în *Phaidros* că fiecare vorbire este constituită, asemenea unei fiinţe vii, din cap, picioare, centru şi membri ţesute împreună, astfel încât să formeze o unitate

organică [1, p. 54], o idee pe care Aristotel o va prelua în *Poetica* sa. Platon exprimă aici o cerinţă care urma să devină o componentă importantă a retoricii antice: părţile dintr-un text sau discurs trebuie concepute în vederea întregului său, care trebuie să formeze un corp organic. Astfel, aceasta a devenit o cerinţă hermeneutică pentru înţelegerea textelor: părţile unui text trebuie înţelese din ansamblu (care poate fi întregul unui text, scopul sau intenţia autorului).

În ambele versiuni, cea a hermeneuticii antice şi celei moderne, ideea de bază este aceeaşi, şi anume – nu există înţelegere fără presupoziţii, anticipări, conjuncturi lectorale. „Cercul" părţilor şi întregul sunt privite ca o cerinţă de bază a coerenţei, varianta inversă a unui act de vorbire, în care suntem conştienţi de gândul care stătea la originea vorbirii. Aşa cum a fost scris un text în vederea întregului său, părţile sale ar trebui fi înţelese din acest întreg. Dar în cele din urmă, în ce rezidă acest „întreg"? Din punct de vedere subiectiv, o lucrare poate fi receptată drept produs al autorului, din punct de vedere obiectiv, această operă face parte, de asemenea, dintr-un gen literar, care ar înlesni înţelegerea.

Aşadar, cunoaştem trei tipuri de structuri care determină relaţia întreg-parte:

1. Relaţiile fonetice între semne care sunt părţi ale cuvintelor.
2. Structuri gramaticale dintre cuvinte într-o propoziţie.
3. Structura de gen al textului întreg, care determină sensurile adiţionale pe care le au propoziţiile în funcţie de genul în care este înscris [2, p. 179].

Deşi adesea este formulat în contextul întregului şi al părţilor sale, cercul hermeneutic va deveni cercul propriilor presupoziţii subiective, care ar împiedica o înţelegere obiectivă a unei opere, în cazul în care aceasta ar fi posibilă ca atare. Problema constă tocmai în conştientizarea acestor presupoziţii, definirea cât de cât posibilă a acestora pentru a „intra" corect în cercul hermeneutic. Principiul este următorul: dacă interpretarea serveşte doar la apărarea prestabilitului punct de vedere al interpretului, aceasta devine o întreprindere circulară şi inutilă, formând astfel un cerc vicios. Aşadar, ar trebui să ne dispensăm de punctul de vedere prestabilit, în măsura în care o putem face. Aşa cum susţine Dilthey, o hermeneutică metodologică, adică una care propune reguli pentru a contracara acest pericol de subiectivism implicat de cercul hermeneutic, apare esenţial dacă se doreşte salvarea credibilităţii a ştiinţelor umaniste per total.

Heidegger ar vorbi aici despre esenţiala „structură anticipativă" a înţelegerii, Gadamer – a „prejudecăţilor", care ar putea fi productive sau înşelătoare [3, p. 412]. Modul în care cineva se ocupă de aceste presupoziţii este o chestiune de dispută. O hermeneutică tradiţională, mai înclinată metodic, ar percepe presupoziţiile cu suspiciune, depunând eforturi pentru a le elimina în virtutea obiectivităţii. Punctul de vedere al hermeneuticii clasice, metodice intenţiona să evite cercul hermeneutic al unei interpretări care ar fi afectate de presupoziţii, premise eronate, presupuneri despre întreg sau despre intenţia unei opere.

Gânditori hermeneutici, precum Heidegger, Bultmann, Ricoeur şi Gadamer văd cercul hermeneutic într-o alură mai favorabilă, întrucât constituie pentru ei un datum

inevitabil şi un element pozitiv de înțelegere: ca ființe finite şi istorice, înțelegem, pentru că suntem ghidați de anticipații, aşteptări şi întrebări. Pentru ei, cheia nu este să scăpăm de cercul hermeneutic, dar, urmând faimoasa frază a lui Heidegger, să intrăm în el corect.

Pentru Heidegger, aceasta înseamnă, mai întâi, că trebuie să recunoaştem că există într-adevăr anticipări în fiecare înțelegere, apoi, că ar trebui să respingem prin „distrugere" anticipări false care se impun lucrurilor în sine pentru a le înlocui cu altele autentice, care ar fi asigurate, la rândul lor, de lucrurile în sine.

Gadamer reține sugestia lui Heidegger că este important să intrăm corect în cercul hermeneutic, dar pentru el acest lucru înseamnă că natura „prejudecată" a înțelegerii noastre ar trebui să fie cunoscută ca ceea ce face, în primul rând, *posibilă* înțelegerea. Acesta este ceea ce el numeşte aspectul „ontologic" şi pozitiv al cercului hermeneutic.

El subliniază natura ontologică a cercului, care se poziționează împotriva falsului ideal al unui tip de cunoaştere fără presupoziții, impusă ştiințelor umaniste prin cerința obiectivității ştiințelor exacte. Scopul său în evidențierea cercului hermeneutic este de a elibera ştiințele spiritului de acest model alienant. Acest lucru ar însemna oare că toate presupozițiile, prejudecățile şi anticipările sunt valide? Presupunem că nu, deoarece acest lucru ar pune sub semnul întrebării chiar ideea adevărului, pe care lucrarea *Adevăr şi metodă* vrea s-o apere. Gadamer insistă asupra distincției dintre anticipări adecvate şi neadecvate.

Aşadar, în lectura premetodică, nu căutăm conştient dicționare sau reguli de gramatică pentru a înțelege, asemenea copilului care însuşeşte limba maternă, fără a se gândi conştient că o însuşeşte. Un text este o expresie fixă de viață, un întreg format din părți parcurse în ordine temporală (cuvinte, propoziții, paragrafe, capitole, părți etc.). Procesul e aliat cu proiectări şi aşteptări. Majoritatea proiectărilor determină configurarea întregului. Aşteptările pot fi afirmative sau negative, confirmate sau infirmate.

E posibil ca o propoziție scoasă din context să capete sens în înțelegerea noastră. Însă atunci când o poziționăm în context, capătă un sens mai „întreg", cumulativ. E vorba aici de aşteptarea a „ce se va întâmpla" şi de modificarea constantă a sensului determinat din părțile deja lecturate.

Întregul nu e dat, nici proiectat în toate cazurile până când se va fi citit ultimul cuvânt. Conjuncturile implică o previziune vagă a structurii întregului, însă nu o previziune a textului ca un tot întreg concret (spre exemplu, atunci când citim un basm, intuim un sfârşit fericit drept o structură a întregului, în care binele învinge răul). Textul este un întreg cu o anumită structură care, la rândul ei, nu intră în componența întregului. Structura e abstractă, fundamentată pe relații. Textul este cunoscut drept un întreg concret după ce se va fi citit tot conținutul.

După lectura textului, poate urma relectura întregului sau a părților. În procesul relecturii, întregul este un dat. E precizată, în acest sens, relevanța părților pentru întreg, în timp ce importanța părților în prima lectura e determinată de aşteptările şi conjuncturile cititorului.

Procesul lecturii şi relecturii este unul secvenţial, temporal. Înţelegem mai întâi părţile constitutive al căror context e mediat de aşteptări, proiectări, conjuncturi care pot fi asociaţii inconştiente. Doar în acest sens spunem că înţelegerea întregului determină înţelegerea părţilor sale constitutive. Relectura, de asemenea, poate descoperi neînţelegerile provocate fie de cuvintele noi, fie de conjuncturile noastre, care au blurat înţelesul real al părţilor.

Propoziţia în sine e un întreg cu o anumită structură gramaticală, aşa cum textul e un întreg guvernat de o structură a genului în care e scris. În activitatea didactică, în calitate de prof. de limbă şi literatură română, aspectul cercului hermeneutic în interpretare e unul destul de generos. În cazul în care lucrăm cu un text mai amplu, extragem un fragment relevant, preferabil de la primele capitole, pentru a configura anticipările, conjuncturile, presupoziţiile ce ţin de întreg. Drept exemplu, lucrarea alegorică a scriitorului George Orwell din 1945*, Ferma Animalelor*, ar putea fi un exemplu relevant de lectură apropiată a unui fragment, în cazul dat, discursul Seniorului, porcul cel mai bătrân al Fermei „Conacul" care le povesteşte animalelor, într-o şedinţă ascunsă din hambar, despre visul său, despre revoluţia care ar răsturna rasa omenească, despre lipsa libertăţii a animalelor şi foamete, despre munca excesivă întru satisfacerea omului, socotit drept singurul duşman adevărat al animalelor ş.a.m.d.

Lectura apropiată a fragmentului presupune relecturi de-a lungul mai multor lecţii, discuţii, întrebări asupra textului, sublinieri, adnotări, notiţe, diagrame, analiza şi aprecierea diferitelor aspecte ale textului, precum cuvintele-cheie, forma, tonalitatea per general, instrumentele retorice, sintaxa, descoperirea mai multor straturi de semnificaţie. Per general, strategia lecturii apropiate cuprinde mai multe etape:

1. Alegerea unui text/ unei părţi dintr-un text mai complex potrivite unui asemenea travaliu.
2. Relectura secvenţei/ secvenţelor alese.
3. Notiţele, sublinierile. Ceea ce contează aici e motivarea alegerii, chiar şi a culorilor, care pot fi mai multe. Aceste motivări pot fi notate pe marginile paginii, favorizând lectura lentă.
4. Parcurgerea mai multor întrebări pe baza textului, pentru a reveni la conţinut.

Interesante sunt aici anticipările, conjuncturile, presupoziţiile derivate din fragmentul de text lecturat, fiind o parte constitutivă a întregii opere. Un produs potrivit ar fi tocmai continuarea fragmentului lecturat, analizat, ce ar determina intuirea şi constituirea propriul întreg. Întrebarea ar fi dacă tocmai această concepere a propriului întreg ar constitui un teren fertil în care ne dispensăm de prejudecăţi, aşteptări, presupoziţii, conjuncturi, pentru ca, ulterior, să fim deschişi asupra textului însuşi, semnat de autor, în cazul dat al *Fermei Animalelor.* Înainte de parcurgerea textului propriu-zis, elevii pot să facă schimb de textele lor proprii, pentru a întrevedea multitudinea şi diversitatea întregului pornind de la o singură parte/secvenţă a textului. Ar putea oare propriul întreg constituit dintr-o secvenţă a textului să ne „absoarbă" prejudecăţile şi să ne deschidă asupra lucrului însuşi, textul în sine?

Referințe:

1. PLATON. *The dialogues of Plato. Phaidrus*. London: Oxford University Press, 1892.
2. SEEBOHM, T.M. *Hermeneutics. Method and Methodology*. London: Kluwer Academic Publishers, 2004.
3. GADAMER, H.-G. *Adevăr şi metodă*. Bucureşti: Teora, 2001.
4. ORWELL, G. *Ferma Animalelor*. Iaşi: Polirom, 2018.